

Η αντίληψη του χώρου στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία Βυζάντιο: Νοητική απεικόνιση και η τροφοδότηση μέσω των αυτοκρατορικών διπλωματικών αποστολών. Case Study: Σηρίνδα (Κεντρική Ασία, 5ος – 8ος αι. μ.Χ.)

Σιδηρόπουλος Γ.¹, Κορδώσης Σ.²

¹ Αναπληρωτής Καθηγητής, τμ. Γεωγραφίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 81100, , geos@aegean.gr

² Adjunct Lecturer International Hellenic University, MA Program in Black Sea Cultural Studies, stkordosis@yahoo.gr

Abstract

Byzantium is a widely used name describing the Eastern Roman Empire, a state and society largely Hellenized – in terms of language – and Christianized, already by the beginning of the Middle Ages. Perceiving and depicting space is, nowadays, a clearly distinguishable scientific domain which studies how population, economy and urbanization evolve over geographic space. In Byzantine Middle Ages perceiving and visualizing space was also a defining factor for the implementation of imperial policy.

The announcement aims at providing the reader with the results of a combination of modern theory on Space Conception and Visualization with Byzantine notions about geography and efforts to depict geographic space. In particular, there will be an examination of if and how the information brought to Constantinople by Diplomatic Delegations was utilized to form new concepts of Space. Such an effort will focus on a certain case study, namely Byzantium's contacts with Central Asia via its agents that were sent there to execute Imperial mandates.

Λέξεις κλειδιά: Χαρτογραφία, Νοητική Απεικόνιση, Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία-Βυζάντιο, Διπλωματία –Βυζάντιο, Σηρίνδα-Κεντρική Ασία.

Key words: Cartography, Mental Carographies, East Roman Empire - Byzantium, Byzantine diplomacy, Serinda-Central Asia.

Σχετικά ερωτήματα γύρω από την χαρτογραφική αναπαράσταση των Βυζαντινών

Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία της Ανατολής, το Βυζάντιο, ακόμα και κατά την επικρατούσα άποψη περί αποκοπής της από την πρώτη Ρώμη, μετά το 330, υπήρξε το ισχυρότερο, το πλουσιότερο και το πιο πολιτισμένο στην εποχή του κράτος (Browning 1980). Οι ανάγκες της αυτοκρατορίας σε επίπεδο διοίκησης, στρατού, δημοσίων έργων και διαχείρισης του χώρου δεν διαφέρουν καθόλου από την Ρώμη. Γνωρίζουμε επίσης ότι η σχετική με την γεωγραφία και την αστρονομία, γραμματεία συνοδεύονταν από χάρτες. Παρ' ότι το Βυζάντιο έχει την τεχνογνωσία (στην χαρτογραφία), της πρώτης Ρώμης και την απόλυτη γνώση της ελληνικής γραμματείας (σχετική και με την γεωγραφία), διαθέτουμε γι' αυτό, ελάχιστα δείγματα συνέχειας, σχετικά με την αναπαράσταση του χώρου. Πιθανώς η εικονομαχικές έριδες αλλά κυρίως η ληστρική λεηλασία κατά τις σταυροφορίες συνέβαλαν στην απώλεια ενός υλικού ανάμεσα στο οποίο και χαρτογραφικές εικόνες (Dilke 1989).

Η καταγραφή της γεωγραφίας σε μεγάλη κλίμακα.

Γνωρίζουμε ότι σήμερα ο χάρτης και οι βάσεις δεδομένων που είναι συνδεδεμένες με αυτόν αποτελούν το εργαλείο καταγραφής και διαχείρισης των γεωγραφικών δεδομένων. Ένα συναφές ερώτημα που αφορά τους ανθρώπους του Βυζαντίου είναι πώς η αντίστοιχη γεωγραφική γνώση ή με γεωγραφικό ενδιαφέρον, μπορεί να μεταφέρεται, ώστε να αποτελέσει κτήμα της κοινωνίας, ώστε να χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες ενός μορφώματος των διαστάσεων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε αρχικά για την κλίμακα απεικόνισης του χώρου. Μπορούμε να ορίσουμε

δύο κλίμακες μία μικρή που αφορά την γνώση του κόσμου και τον ευρύτερο χώρο της επικράτειας και μία μεγάλη που αφορά την τοπική, περιφερειακή του διάσταση.

Στην πρόωμη Ρώμη, που επεκτείνεται διαδοχικά και βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα μεγάλο πρόγραμμα αποικιοποίησης, αρκετά είναι τα υπάρχοντα τεκμήρια καταγραφής του χώρου σε μεγάλη κλίμακα. Κυρίως αυτά αφορούν κτηματολογικά διαγράμματα. Οι Ρωμαίοι ενδιαφέρονταν κυρίως για την διαχείριση και λιγότερο για την επιστημονική προσέγγιση. Σε αυτούς κυρίως δεσπόζει η πρακτική χαρτογραφία (Dilke 1987), αριθμός τέτοιων διαγραμμάτων μεγάλης κλίμακας που αφορούν κτηματολογικές καταγραφές μας είναι γνωστή.

Αντίθετα στη μικρή κλίμακα υπάρχουν ελάχιστα δείγματα. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το γεγονός της μη ύπαρξης χαρτών μικρής κλίμακας δεν σημαίνει απαραίτητα και μη παραγωγή. Απλά, για διάφορους λόγους, αυτοί, δεν κατάφεραν να επιζήσουν στην διάρκεια του χρόνου. Οι λόγοι δεν μας είναι γνωστοί. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι επειδή αποτελούσαν όχι χρηστικό αλλά κυρίως συμβολικό δημιούργημα, δεν έτυχαν της ίδιας προσοχής και προστασίας, ώστε να μπορέσουν να επιζήσουν στο χρόνο.

Υπάρχουν αναφορές για ύπαρξη χαρτών σε σημαντικά γεωγραφικά έργα, που δεν κατάφεραν να επιβιώσουν. Τέτοια περίπτωση είναι αυτή της Γεωγραφίας του Πτολεμαίου, αντίγραφο των χαρτών(η), του οποίου έψαχνε ο Πλανούδης αποτινόμενος στον Πατριάρχη Αλεξανδρείας (Ναβάρη 1998), όπως και στην περίπτωση του Συνεκδήμου του Ιεροκλέους. (Δρακούλης 2009-2010), του οποίου ο «συνοδευτικός» χάρτης αναγγέλθηκε από τον Θεοδόσιο για να εκτεθεί στο πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης το 425 αλλά δεν διασώθηκε επίσης.

Η λογική της γεωγραφικής καταγραφής

Η μεθοδολογική καινοτομία που εισάγει η ελληνική χαρτογραφία και διατυπώνεται ανακεφαλαιωτικά με τον Πτολεμαίο (Γεωμετρική προβολή, εντοπισμός τόπων με συντεταγμένες, πληροφορία κατά τις συντεταγμένες), και επανεισάγει ο Πλανούδης το 13ο αιώνα, δεν προσφέρει επί της ουσίας, τίποτα νεότερο στους Βυζαντινούς. Αντίστοιχα και σ' αυτή την περίπτωση παρά την ουσιαστική γνώση του Πλανούδη που «επανεφευρίσκει» την γεωγραφία των Ελλήνων, ένα από τα πρώτα αντίγραφα ζητείται από το σκριπτόριό του, από τον Ανδρόνικου Β', για να αποσταλεί ως (συμβολικό) δώρο στον πάπα της Ρώμης.

Φαίνεται σε κάθε περίπτωση ότι η γεωγραφική αναπαράσταση σ' αυτή την κλίμακα κυριαρχείται από μία «χαλαρή» άποψη για τον γεωμετρικό χώρο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Χριστιανική Τοπογραφία του Ινδοκπλεύστη (Κοσμάς Ινδοκπλεύστης 2007) που χρησιμοποιεί την λογική αυτού που σήμερα αποκαλούμε νοητικό χάρτη. Οι Άραβες, που επηρεάζονται πολύ πριν του Ευρωπαίους, από την παιδεία του Βυζαντίου (Gouguenheim 2009), τυποποιούν ακόμα περισσότερο αυτή την λογική του νοητικού χάρτη που συναντάμε στον Ινδοκπλεύστη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της λογικής αποτέλεσε το Βιβλίο των Θαυμάτων του 11ου αι. (Ανώνυμος (2002). Είναι χαρακτηριστικός ο «χάρτης» της Μεσογείου, όπου η αυτή παρουσιάζεται σαν μία συμμετρική λίμνη, με ίση κατανομή των νησιών στην επιφάνεια, το σχεδόν κυκλικό σχήμα των οποίων διαφέρει μεταξύ τους μόνο κατά την αύξηση μεγέθους ανάλογα με την σπουδαιότητα του (Κρήτη, Κύπρος, Σικελία κλπ). Παρατηρούμε δηλαδή μία κυρίαρχα νοητική αναπαράσταση, όπου προέχει η *τοπολογία* (λογικομαθηματική προσέγγιση του γεωγραφικού χώρου), και όχι η γεωμετρία. Λαμβάνεται υπόψη κυρίως η πληροφορία, το μέγεθος του στοιχείου, η ονοματολογία αλλά όχι η πραγματική γεωμετρία του ίδιου του συνολικού φαινομένου (Μεσόγειος), η οποία εμφανίζεται με συμβολική διαμόρφωση.

Οι βυζαντινοί στην πράξη ενδιαφέρονται να διαχειριστούν μία εικόνα που ήδη έχουν διαμορφώσει νοητικά, για τον κόσμο, μία εικόνα που αναφέρεται σε γνωστές προσλαμβάνουσες και αντιπροσωπεύει τα γνωστά ως τότε πρότυπα. Σ' αυτή τη λογική φαίνεται να μην έχει νόημα η ύπαρξη μιας καινούργιας (χαρτογραφικής) εικόνας, στηριγμένης σε μία «νέα» μαθηματικής μεθοδολογία. Συνεπώς εξακολουθούν να χρησιμοποιούν και να σκέφτονται πάνω στα ήδη υπάρχοντα δεδομένα στις παραλλαγές χαρτών για τον κόσμο, που προέρχονται απ' ευθείας από τους στους Έλληνες και επιβιώνουν στην διάρκεια της πρώτης Ρώμης.

Ίσως το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, του οποίου η ύπαρξη του μαρτυρείται στις πηγές της εποχής, είναι αυτό του *Orbis Terrarum* του Αγρίππα (20 μ.Χ.). Το έργο στηρίζεται στον Χάρτη του Διονυσίου του Περιηγητή (124 μ.Χ.).

Ο χάρτης του Πτολεμαίου, κατά την περίοδο της Παλαιολογίας Αναγέννησης, αποτελεί μια επιστημονική εξαίρεση, υπό την έννοια αποδοχής και προσέγγισης της επιστήμης με τον τρόπο των Ελλήνων. Αυτή η γνώση ανακυκλώνεται διαρκώς, στα πλαίσια της συνέχειας της θύραθεν παιδείας, αλλά

δεν χρησιμοποιείται πρακτικά. Αυτή η προσέγγιση δεν χρησιμοποιούνται στοιχεία της (προβολή, συντεταγμένες, προσανατολισμός, εντοπισμός πληροφορίας ως προς το σύστημα συντεταγμένων). Δεν έχει βρει τον χρονικό συγχρονισμό της όπως έχει συμβεί, σε πολλές άλλες περιπτώσεις, στην ιστορία, premature «ανακάλυψη» της Αμερικής από τους Βίκινγκς.

Η πλήρης κατανόηση της γεωγραφίας των Ελλήνων δεν θα να γίνει πράξη παρά μόνο μετά την Αναγέννηση, στην Δύση, όπου η διαχείριση νέων εδαφών και κυρίως της θάλασσας, της οποίας η ιδιαιτερότητά απαιτεί μια συστηματική αποτύπωση και όχι μία εμπειρική που στηρίζεται στην συγκριτική καταγραφή ενός γεωγραφικού στοιχείου ως προς κάποιο άλλο ήδη γνωστό. Αυτό έκαναν οι πορτολάνοι χάρτες. Όσο περισσότερο πυκνωμένο ήταν το δίκτυο τόσο πιο ακριβής γίνονταν η «κάλυψη» του χώρου. Τα χαρακτηριστικά την επιστημονικής χαρτογραφίας των Ελλήνων, λειτουργούσαν ως προς άλλα υπερκείμενα επιστημονικά δεδομένα. Ο εντοπισμός γίνονταν ως προς ένα σύστημα κατάτμησης (γεωμετρικές συντεταγμένες), που περιελάμβανε όλη την οικουμένη για παράδειγμα, αρχές πάνω στις οποίες στηρίζεται η σημερινή χαρτογραφία.

Οι πληροφορίες για τις ανάγκες διοίκησης του σύνθετου και πολύπλοκου μηχανισμού ενός προηγμένου έθνους (σταθερών σημείων: καταγραφή αποθηκευτικών χώρων, σταθμών εφοδιασμού των διαδρομών, οι έδρες διοίκησης, τελωνειακοί σταθμοί κ.α., αλλά και πρόσκαιρων: ύπαρξη εχθρικών δυνάμεων, έκταση-εντοπισμός νεοεμφανιζόμενων εχθρών κ.α.), ακραία θα έπρεπε να καταγράφονται σε σκαριφήματα τοπικής εμβέλειας, τα οποία λόγω του «πρόσκαιρου», ήταν δευτερεύουσας σημασίας και δεν έτυχαν ιδιαίτερης προσοχής, ώστε να μπορέσουν να διασωθούν. Το περιστασιακό της εύρεσης διαγραμμάτων, μεγάλης κλίμακας (κτηματολόγια), καταδεικνύει την πιο πάνω υπόθεση. Όμως είναι πολύ πιθανόν η χαρτογραφική απόδοση γεωγραφικών δεδομένων να μην ήταν παρά κατ' εξαίρεση, γενικευμένη. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση των «ομολόγων» (συμβόλαια κελιών και μονυδρίων), κατά την βυζαντινή περίοδο αλλά και στη συνέχεια, στο Άγιον Όρος όπου η περιοχή των καταλυμάτων καταγράφεται μόνο περιφραστικά, όχι με κάποιο χαρτογραφικό σχεδιάγραμμα. Ακόμα και σε περιοχές που αφορούν πολύ μεγαλύτερες εκτάσεις όπως αυτή της πρωτεύουσας Κωνσταντινούπολης, περιγράφεται στον Τόμο και Τύπο του 1394 από τον Αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο, και πάλι περιφραστικά σε σχέση με «σταθερά» σημεία: «...από του βαθέως ρύακος...» (Meyer 1894)

Γνωρίζουμε ότι πολύ καλή και αποτελεσματική ήταν η βιωμένη γνώση του γεωγραφικού χώρου και πρακτική, στην καθημερινή της λειτουργίας για τον διοικητικό μηχανισμό στην διάρκεια του χρόνου. Εύλογα παραδείγματα αποτελούν Πετιγκεριανός ή Θεοδοσιανός Κώδικας (χαρτογραφική απόδοση), και οι Διαδρομές του Αντωνίνου (κειμενική καταγραφή, όχι χάρτης). Αυτή η καταγεγραμμένη βιωμένη γνώση, δείχνει άριστη γνώση της φυσικής και ανθρώπινης γεωγραφίας της αυτοκρατορίας.

Ο «Πετιγκεριανός Πίνακας» ή «Χάρτης των Σταθμών του Castorius» είναι ένας χάρτης του 4ου αιώνα που απεικονίζει τους δρόμους και τις μεγάλες πόλεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (cursus publicus: δημόσιοι δρόμοι). Η απεικονιζόμενη περιοχή ξεκινά από τα νησιά της Μεγάλης Βρετανίας και διαμέσου των μεσογειακών χωρών και της Μικράς Ασίας φτάνει μέχρι την Ινδία και την αυτοκρατορία της Κίνας. Το διάγραμμα είναι μια συμβολική αναπαράσταση που παραποιεί τη γεωμετρία του χώρου προς όφελος της χρηστικότητας. Προσφέρει μια πολύ ακριβή εικόνα των αποστάσεων, που καταγράφονται σε ρωμαϊκά μίλια, τις μονάδες κάθε διαφορετικής περιοχής, αλλά και τις αποστάσεις σε σχέση με τον χρόνο που θα μπορούσαν να διανυθούν (Σιδηρόπουλος 2014). Η χρησιμοποιημένη και μόνο τεχνική επιβεβαιώνει την υπόθεση της εξαιρετικής γνώσης και διαχείρισης της εικόνας του χώρου. Για να μπορεί κάποιος να «διαστρέψει» την γεωγραφική πραγματικότητα, όπως γίνεται στον Θεοδοσιανό πίνακα, είναι δεδομένη η άριστη γνώση της πραγματικής γεωμετρίας.

Το περιεχόμενο

Στο Βυζάντιο η συντήρηση, συμπλήρωση με νέο υλικό για τους γεωγραφικούς τόπους φαίνεται να γίνεται ως προς το προϋπάρχον υλικό, και ιδιαίτερα το κλασσικό υλικό, τους Στράβωνα, τον Μαρίνο τον Τύριο, τον Πτολεμαίο κλπ. Υπάρχει συνεπώς μία κατ' αρχήν πλήρη αποδοχή των κλασσικών γεωγραφικών καταλόγων οι οποίοι επικαιροποιούνται. Στο κείμενο της Γεωγραφίας του Πτολεμαίου που περιλαμβάνει περιγραφή για περίπου 8.000 τοπωνύμια του αιώνα του Πτολεμαίου, μεταφέρεται και χρησιμοποιείται από τον Πλανούδη ως έχει. Όμως στον χάρτη που συνοδεύει την επανεμφάνιση της Γεωγραφίας του Πτολεμαίου από τον Πλανούδη, η ονοματολογία είναι επικαιροποιημένη και σύμφωνη με την γνώση της εποχής του τον 13^ο αιώνα. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα που αφορά τον Νείλο και τις πηγές του, όπου ενώ το κείμενο μάλλον διαφαίνεται ως πιθανή πηγή το Κιλιμάντζαρο, ο χάρτης επικαιροποιεί την εν τω μεταξύ συλλεχθείσα γνώση, κυρίως Άραβες, απεικονίζοντας μία διαφορετική άποψη που δείχνει τις

πηγές στα όρη Ρουεντζόρι, όπως πολύ αργότερα τον 19^ο αιώνα, «ανακάλυψαν» οι Άγγλοι περιηγητές της Γεωγραφικής Εταιρίας (Sidiropoulos-Kalpakis 2014)

Δεν ξέρουμε αν αυτή η επικαιροποίηση γίνεται συστηματικά. Φαίνεται πάντως ότι οι Ρωμαίοι στην σταδιακή κατάληψη και ένταξη «όλου» το γνωστού κόσμου, στην ρωμαϊκή επικράτεια, τους απέγραφαν και καθιστούσαν τις νέες γεωγραφικές πληροφορίες μέρος της ευρύτερης γνώσης. Σε επίγραμμα του ποιητή Coelius Sedulius με τίτλο «*χάρτης της οικουμένης, που έγινε με εντολή του αυτοκράτορα Θεοδοσίου του νεοτέρου*», μπορούμε να διαβάσουμε, ότι «...ενώ ο ένας έγραφε και ο άλλος ζωγράφιζε, σε λίγους μήνες, ακολουθώντας χάρτες παλαιότερων, ανανεώσαμε αυτό το έργο προς το καλύτερο και διορθώσαμε τα προηγούμενα λάθη και σύντομα συμπεριλάβουμε ολόκληρο τον κόσμο...» (Δρακούλης 2008 2).

Δεν φαίνεται να υπάρχει, μεταφορά πληροφοριών σε κάποια κεντρική βάση δεδομένων με κυρίαρχη και απευθείας είσοδο την γεωγραφική θέση. Αυτό αρχίζει να πραγματοποιείται μετά την Αναγέννηση. Είναι δεδομένο, όμως, ότι ο χώρος αποτελεί έμμεσα την βασική λογική διαχείρισης έστω και αν αυτός δεν στηρίζεται στην χαρτογραφική εικόνα αλλά στην περιγραφική μέσω των κειμένων, στα *κατάστιχα*. Η φορολογία της αυτοκρατορίας για παράδειγμα, στηρίζεται στην κτηματολογική λογική. Τέτοιους καταλόγους, που ανασυστήνουν την (πολιτική) γεωγραφία μέσω των διοικητικών δομών, αποτελούν η Λίστα της Βερόνας ή *Laterculus Veronensis* τον 4^ο αι. (κατάλογος των 117 επαρχιών της ύστερης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, με την διοικητική διαίρεση, ο *Notitia dignitatum* (5^{ος} αι), κρατικό εγχειρίδιο πολιτικών και στρατιωτικών αξιωμάτων και ο *Συνέδκημος* του Ιεροκλή του Γραμματικού (5^{ος} αι), και αποτελεί κατάλογο των 64 επαρχιακών και 923 πόλεων πριν τις αραβικές επιδρομές.

Ωστόσο για την κατάρτιση και συμπλήρωση της γνώσης για τον κόσμο έξω, σε μικρή κλίμακα, από τον χώρο της βυζαντινής επικράτειας κυρίαρχο ρόλο παίζει το ισχυρό δίκτυο διπλωμάτων/πρεσβευτών της αυτοκρατορίας. Η επικαιροποίηση της πληροφορίας φαίνεται να γίνεται σε σταθερή βάση. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το σημαντικότερο ίσως διοικητικό χαρτοφυλάκιο (υπουργείο), είναι το Σεκρέτο των Δρόμων, επιφορτισμένο για την συλλογή και συγκέντρωση πληροφοριών.

Ο εμπλουτισμός γεωγραφικών γνώσεων επιμέρους περιοχών: η περίπτωση της Σηρίνδας στην Κεντρική Ασία

Γνωρίζουμε ότι οι βυζαντινοί εμπλουτίζουν τις γεωγραφικές του γνώσεις για διάφορες περιοχές του κόσμου. Η γεωπολιτική τους θέση ως υπερδύναμη, ενίοτε και μοναδική, απαιτούσε την επαφή με λαούς μακρινούς που δεν ήταν σε άμεση επαφή με τα σύνορα της αυτοκρατορίας. Το πολύπλοκο διπλωματικό δίκτυο που αναπτύσσεται στα πλαίσια της εξωτερικής πολιτικής του είναι άκρως επικουρικό για την γεωγραφική γνώση. Οι πληροφορίες οι οποίες μεταφέρονταν από τις επίσημες πρεσβείες κατά την μετάβασή, παραμονή στον προορισμό τους και επιστροφή από αυτόν συμπλήρωναν τη γεωγραφική εικόνα και ανανέωναν την πληροφορία που την αφορούσε ακόμη και για περιοχές πολύ πιο μακριά από τα σύνορα της αυτοκρατορίας, σχεδόν στην άλλη άκρη της ευρασιατικής ηπείρου. Στο παραπάνω περιγραφέν θεωρητικό πλαίσιο επιχειρούμε μια προσέγγιση του τρόπου με τον οποίο συνέβαλλαν οι αποστολές αυτές στην ανανέωση της γεωγραφικής γνώσης της Κεντρικής Ασίας (Σηρίνδας).

Είναι σίγουρο ότι οι επαφές του Βυζαντίου με την Κεντρική Ασία δεν έχουν καταγραφεί από τις Βυζαντινές πηγές στο σύνολό τους ή αν είχαν καταγραφεί δεν έχουν διασωθεί πληροφορίες για όλες μέχρι τις μέρες μας. Μέχρι την «εποχή της σιγής» των πηγών (7^{ος}-8^{ος} αιώνας), ωστόσο, έχουν διασωθεί αρκετές πληροφορίες για τη διπλωματική δραστηριότητα του Βυζαντίου με λαούς και έθνη της Κεντρικής Ασίας, ενώ για την «εποχή της σιγής», μελετητές της Βυζαντινής ιστορίας έχουν ανασύρει πληροφορίες για βυζαντινές διπλωματικές αποστολές από άλλες πηγές όπως είναι οι αραβικές και οι κινεζικές (Κορδώσης 2008).

Η πρώτη πληροφορία που μετέφεραν οι πηγές αυτές, εκτός από τις πολύ σημαντικές πολιτικές, εθνογραφικές παρατηρήσεις ή παρατηρήσεις επί των χλωρίδας και πανίδας των περιοχών που επισκέπτονταν και την επικοινωνία με άλλους λαούς (Χρυσός 1993 199-407) ήταν μια βασική αίσθηση του χώρου, της έκτασής του και της μορφολογίας του, που συμπλήρωνε την γενική εικόνα που είχαν οι Βυζαντινοί επιτελικοί για την ευρασιατική ήπειρο γενικά και για την Κεντρική Ασία ειδικότερα. Γιατί οι Βυζαντινοί να μην είχαν μια επιστημονική εικόνα του πλανήτη, όπως την έχουμε εμείς σήμερα, αλλά, ήδη από την αρχαιότητα, υπήρχε μια γενική εικόνα της οικουμένης – της Ευρώπης, της Αφρικής και της

Ασίας δηλαδή – μια εικόνα που επέτρεπε την τοποθέτηση του υποκειμένου και φυσικά την αίσθηση προσανατολισμού του (Χρυσός 2005 59-78; Κορδώσης 1996).

Στα πλαίσια αυτής της χαλαρής γεωγραφικής αντίληψης της οικουμένης η Κεντρική Ασία, όπως αναφέραμε, και οι λαοί της δεν ήταν άγνωστα πράγματα στους Βυζαντινούς. Ήδη ήταν γνωστές από τον Αμμιανό Μαρκελίνο (4^{ος} αι.) οι μεταξοπαραγωγικές περιοχές της Κεντρικής Ασίας με το όνομα *Σήρες* ή *Σηρίνδα* (Coedè 1910; Janvier 1984), από όπου, κατά την παράδοση που μεταφέρει ο Προκόπιος, ήλθαν οι μοναχοί που είχαν κρυμμένους μεταξοσκώληκες (Procopii VIII 17 7) και η οποία αποτελεί το case study για το άρθρο αυτό, ενώ υπήρχε γνώση για τις χώρες ανατολικότερα, κρίνοντας από την *Ταυγάστ* του Θεοφύλακτου Σιμοκάτη, δηλαδή την Κίνα (Whitby 1986 117; Simocattae 1972 VII 7 8).

Η Σηρίνδα τοποθετείται πάνω (βόρεια) από την Ινδία, μέρος της οποίας πρέπει να ήταν η Σογδιανή (Κορδώσης 1996 153). Η Пигулевская 1946 195 και Пигулевская 1951 αναφέρει ότι : «Προφανώς ο λόγος γίνεται για την κεντρική Ασία ή για μία από τις οάσεις του “δρόμου του μεταξιού”. Στον Προκόπιο εμφανίζονται δύο ονόματα: η Ινδία (εξ’ *Ινδών*) και η Σηρίνδα. Συνεπώς, δεν πρόκειται για την Κίνα αλλά για περιοχές της βόρειας Ινδίας και της κεντρικής Ασίας» και λίγο παρακάτω (σ. 197): «Σηρίνδα –αυτό το σταυροδρόμι μεταξύ Άπω και Εγγύς Ανατολής, αυτή η κεντρική Ασία στην οποία οι εργατικοί και ικανοί Σογδιανοί ασχολούνταν με χειροτεχνήματα και εμπόριο». Ο Haussig 1988 9, ταυτίζει τη Σηρίνδα με το Ταρίμ.

Μπορούμε λοιπόν να ταυτίσουμε τη Σηρίνδα με τις περιοχές εκείνες του σημερινού Αφγανιστάν, ξεκινώντας από τις νότιες παρυφές του ορέων του Hindukush και φτάνοντας βόρεια ως τον σημερινό ποταμό Syr Darya (αρχ. Ιαξάρτης). Στον άξονα Ανατολής-Δύσης, η Σηρίνδα πρέπει να επεκτεινόταν από τις παρυφές του περσικού κόσμου στο δίκτυο των πόλεων οάσεων του λεκανοπεδίου του Ταρίμ και της λεκάνης της Τζουγκάριας (κινεζικό και ανατολικό ρωσικό Τουρκεστάν αντίστοιχα), φτάνοντας στις παρυφές του Κινεζικού κόσμου (από τον οποίο άλλωστε είχε από την εποχή των Han μεγάλες επιρροές, οδηγώντας μάλιστα μελετητές να μιλήσουν για μια άλλη Ινδοκίνα, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των Tang). Πιθανώς να επεκτεινόταν και σε ένα μέρος του ορεινού κόσμου των Παμίρ και Ιμαλαΐων, από όπου περνούσαν τα δύσκολα περάσματα που ένωναν τον κινεζικό κόσμο με τη βόρειο-δυτική Ινδία και την Κεντρική Ασία. Πρόκειται για μια περιοχή έντονων εθνολογικών, γλωσσικών, θρησκευτικών και πολιτισμικών ζυμώσεων καθώς βρισκόταν στα όρια του ιρανικού, ιρανο-ινδικού, κινεζικού και αλταϊκού κόσμου, ενώ η εγκατάσταση των Ελλήνων, από τα αρχαία χρόνια, είχε επηρεάσει έντονα την ιδιοσυγκρασία της, παράγοντας εξαιρετικές πολιτισμικές συνθέσεις.

Είναι για αυτή την περιοχή που οι Βυζαντινές πηγές μας έχουν αφήσει πληροφορίες για αποστολές αυτοκρατορικών διπλωματών από τον 5^ο έως τον 8^ο αιώνα. Καθώς εδώ δεν ενδιαφέρουν τόσο οι ιστορικές περιστάσεις στις οποίες έλαβαν χώρα οι αποστολές αυτές θα αρκεστούμε σε μια καταμέτρησή τους καθώς και στο είδος των πληροφοριών που αυτές μετέφεραν στο πολιτικό κέντρο, προσπαθώντας έτσι να δούμε πώς θα έβλεπαν την περιοχή αυτή οι Βυζαντινοί επιτελικοί.

5^{ος} αιώνας

Θα ξεκινήσουμε από την πρεσβεία του Ευσέβιου στον Πέρση βασιλιά Περόζη και την συμμετοχή του πρώτου, ως παρατηρητή, στην πρώτη εκστρατεία του τελευταίου εναντίον των Εφθαλιτών, τις δεκαετίες στα τέλη της δεκαετίας του 460 (Procopii I IV 3-6). Στην διήγησή του ο ιστορικός προφανώς εντάσσει και μεγάλα μέρη από την έκθεση του ίδιου του Βυζαντινού πρέσβη με πληροφορίες τόσο για τους πολεμικούς συμβούλους του Πέρση σάχη αλλά και για τους ίδιους τους Εφθαλίτες, καθώς ο Ευσέβιος συμμετείχε στην εκστρατεία του Πέρση σάχη και ήταν αυτόπτης μάρτυρας. Ο τόπος που αυτή έλαβε χώρα ήταν σαφώς στα εδάφη των Εφθαλιτών, στα βόρεια και ανατολικά σύνορα της Περσίας. Προφανώς, ένας από τους πάγιους στόχους των περσικών στρατιών ήταν η μεγάλη πόλη των Εφθαλιτών, Γοργώ, που βρισκόταν στα έσχατα όρια του περσικού κράτους και ήταν αμφισβητούμενη περιοχή ανάμεσα στις δύο πολιτειακές οντότητες. Πράγματι, η πρωτεύουσα των Εφθαλιτών, Bâmyin, περιοχή Bâdhagis βρισκόταν κοντά στη Herat (Αλεξάνδρεια Αρειανή), άρα κοντά στα περσικά σύνορα, η ονομασία όμως Γοργώ είναι κοντά στην πόλη Ghour των Εφθαλιτών, που ήταν έδρα μιας από τις διοικήσεις του κινεζικού προτεκτοράτου που ιδρύθηκε το 661 στην Κεντρική Ασία και περιλάμβανε 15 περιφέρειες (Chavannes 1969 224; Miyakawa – Kollautz 1989 91,93). Έχουμε λοιπόν εδώ την αποδεδειγμένη παρουσία Βυζαντινής διπλωματικής αποστολής στη Σηρίνδα και ειδικότερα στο σημερινό βόρειο-ανατολικό Αφγανιστάν, έστω ως παρατηρητές στα πλαίσια περσικής εκστρατείας. Δεν έχουμε πληροφορίες αν οι Βυζαντινοί είχαν άμεσες επαφές με τους Εφθαλίτες (Vaissière 2002 229; Hannestad 1957 441), κάτι μάλλον δύσκολο αφού ανάμεσα στα δύο κράτη

παρεμβαλλόταν η Περσία και οι Εφθαλίτες δεν είχαν επιρροή που να έφτανε στη Μαύρη Θάλασσα, όπως είχαν αργότερα οι Τούρκοι. Ωστόσο, ο Προκόπιος μεταφέρει πολλές πληροφορίες για τους Εφθαλίτες, οι οποίοι εξακολουθούσαν να έχουν σημαντικό ρόλο στην οπτική των Βυζαντινών επιτελικών αρκετές δεκαετίες αργότερα, όταν η νέα δύναμη της Κεντρικής Ασίας, οι Τούρκοι, εμφανίστηκαν στο προσκήνιο (Blockley 1985 114; Κορδώσης 2012 95).

6^{ος} αιώνας

Αναμφίβολα, οι πιο πυκνές επαφές του Βυζαντίου με την Σηρίνδα προέκυψαν την εποχή της απόλυτης κυριαρχίας της νομαδικής αυτοκρατορίας των Τούρκων (ανάμεσα στα έτη 565-627) στις ευρασιατικές στέπες και σε μεγάλο μέρος της Κεντρικής Ασίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι τουρκικές επιγραφές του Όρχον διασώζουν, πριν αυτήν την εποχή, μνεία βυζαντινής πρεσβείας στην κηδεία των χαγάνων Bumīn και Istemi. Δεδομένου ότι ο χαγάνος Bumīn πεθαίνει το 553, μπορεί κάποιος να μιλήσει, φυσικά με τις σχετικές επιφυλάξεις, για αποστολή Βυζαντινών διπλωματών μέχρι την Κεντρική Μογγολία, στα μέσα του 6^{ου} αιώνα (Κορδώσης 2004 435-444) αν και το πιθανότερο είναι οι τουρκικές επιγραφές να κάνουν λόγο για απόδοση τιμών στους νεκρούς χαγάνους από κάποια μεταγενέστερη βυζαντινή πρεσβεία σε πλησιέστερο τόπο.

Η κύρια πηγή για τις Βυζαντινο-τουρκικές σχέσεις του 6^{ου} αι. είναι ο Μένανδρος Προτήκτωρ, ο οποίος αναφέρει ότι αρχής γενομένης από το 568, με τον Ζήμαρχο, μέχρι του 576, οπότε έχουμε την τελευταία πρεσβεία στους Τούρκους με τον Ουαλεντίνο, απεστάλησαν 6 πρεσβείες στους Τούρκους. Για τις ενδιάμεσες 4, ο Μένανδρος μας παρέχει μόνο τα ονόματα των πρέσβεων τους (Blockley 1985 170; Chavannes 1969 239): Ευτύχιος, Ουαλεντίνος (ο ίδιος που συμμετείχε και στην τελευταία πρεσβεία), Ηρωδιανός και Παύλος ο Κίλιξ.

Τόπος συνάντησης πρέπει να ήταν η έδρα του δεύτερου στην ιεραρχία Τούρκου χαγάνου, που ήλεγχε τις δυτικές περιοχές του αχανούς τουρκικού χανάτου. Η συνάντηση του χαγάνου με τον Ζήμαρχο έγινε στην κοιλάδα του όρους Εκτάγ, που ο Μένανδρος μεταφράζει ως «Χρυσούν όρος» και που παρακάτω, όταν αναφέρεται στην πρεσβεία του Ουαλεντίνου, ονομάζει Εκτέλ (Blockley 1985 178; Moravcsik 1958 122; Simocatta V 8 11-13; Hausiig 1953 381, 387). Ο Chavannes σημειώνει ότι μόνο το όνομα Εκτέλ σημαίνει «χρυσούν όρος» και ότι αυτό είναι διαφορετικό από το Εκτάγ το οποίο σημαίνει «λευκό όρος» (Chavannes 1969 235-6). Ορισμένοι ερευνητές ταυτίζουν το Εκτέλ με τα Αλτάια (Altın), ονομασία που σημαίνει «χρυσούν όρος», (Moravcsik 1958 τ. I 122) πράγμα που ο Chavannes απορρίπτει, προτείνοντας ταυτόχρονα μετά από υπολογισμούς των περιοχών δράσης και διαμονής των δυτικών Τούρκων τα όρη Ājié (A-kie, 阿羯) ή Ājiétián (A-kie-t'ien, 阿羯田), βόρεια του Koutcha, που σημαίνει «λευκό όρος». Είναι σίγουρο πάντως πως οι Βυζαντινοί πρέσβεις έφταναν βαθιά στη Σηρίνδα (Κεντρική Ασία) για να συναντηθούν με τους ηγέτες της μεγάλης νομαδικής αυτοκρατορίας των Τούρκων. Προφανώς, όπως και στην περίπτωση του Προκοπίου για τους Εφθαλίτες, ο Μένανδρος αντλεί τις πολλές γεωγραφικές και εθνογραφικές πληροφορίες που μεταφέρει στο κείμενό του από τις εκθέσεις των Βυζαντινών πρέσβεων (Κορδώσης 2012; Dobrovits 2011 373-409).

7^{ος} και 8^{ος} αιώνας

Η σταδιακή αποσύνθεση του τουρκικού χανάτου, τόσο στη Δύση, όπου οι Χάζαροι εμφανίστηκαν να αποκτούν την κυρίαρχη θέση, όσο και στις κεντρασιατικές περιοχές, όπου η παρουσία των Αράβων μετά το 658 (όπου καταλαμβάνουν την Herat) κάνει την πολιτική κατάσταση στη Σηρίνδα ασταθή και εκρηκτική, αναγκάζει τους Βυζαντινούς να στραφούν προς τον άλλο μεγάλο παίκτη της περιοχής της Κεντρικής Ασίας, την Κίνα. Άλλωστε, έχοντας η Κίνα εγκαθιδρύσει το κινεζικό προτεκτοράτο της κατά τα έτη 659 έως το 751, στο μεγαλύτερο μέρος της περιοχής που οι Βυζαντινοί ονόμαζαν Σηρίνδα και ψάχνοντας οι Βυζαντινοί ένα σύμμαχο για τον περιορισμό της αναθεωρητικής, σε Δύση και Ανατολή, δύναμης του Ισλάμ, οδήγησε στην αποστολή διπλωματικών πρεσβειών στην μεγάλη αυτοκρατορία της Άπω Ανατολής, προφανώς με ενδιάμεσους σταθμούς τα ανεξάρτητα ή ήμι-ανεξάρτητα κρατίδια της Κεντρικής Ασίας. Οι Βυζαντινές πρεσβείες στην Κίνα δεν καταγράφονται από τις βυζαντινές πηγές για μια σειρά από λόγους που δεν ενδιαφέρουν την ανακοίνωση αυτή (Kordosis 2008 180). Ωστόσο οι Κινεζικές πηγές διασώζουν μνείες βυζαντινών (Fúlín/拂菻) πρεσβειών στην κινεζική πρωτεύουσα Chángān (長安) το 643 (Kordosis 2008 41), το 666-67 (Kordosis 2008 55), το 701 και 711/12 (Kordosis 2008 76), το 719 (δύο μάλιστα, μία δια μέσου αξιωματούχου ή του ίδιου του ηγεμόνα του κράτους του Τοχαρεστάν) (Kordosis 2008 89), το 742 (Kordosis 2008 104), το 744 (Kordosis 2008 108) (αν και πρόκειται για

νεστοριανούς κληρικούς και όχι για επίσημη βυζαντινή πρεσβεία) και η τελευταία περίπου το 749 (Kordosis 2008 127) (που μετέφερε συγχαρητήρια για την επιτυχή κινεζική εκστρατεία στο Θιβέτ), 2 χρόνια πριν οι Κινέζοι αποσυρθούν από την Κεντρική Ασία, λόγω της Αραβικής επικράτησης εκεί στη μάχη του Talas και της επανάστασης του Ānlùshān (安祿山) στο εσωτερικό της Κίνας.

Οι Βυζαντινές πρεσβείες στην Κίνα προφανώς ακολουθούσαν τη μόνη δυνατή διαδρομή που είχε παραμείνει ανοικτή στο Βυζάντιο, δηλαδή το δρόμο μέσα από τις στέπες της δυτικής Ευρασίας και από εκεί, δια μέσου των κρατιδίων της Σηρίνδας, προωθούνταν στην κινεζική επικράτεια. Η πυκνότητα των Βυζαντινών πρεσβειών στην Κίνα ήταν ευθέως ανάλογη και της εμπορικής δραστηριότητας βυζαντινών εμπόρων αλλά και της ιεραποστολικής δραστηριότητας των χριστιανών νεστοριανών αιρετικών, τόσο στην Σηρίνδα (Κεντρική Ασία) όσο και στην ίδια την Κίνα.

Πίνακας 1. Συγκεντρωτικός πίνακας καταγεγραμμένων από τις πηγές διπλωματικών αποστολών προς την Σηρίνδα ή προς την Κίνα (δια μέσου Σηρίνδας)

A/A	Έτος/Αιώνας	Αριθμός πρεσβειών	Όνομα Πρέσβη	Περιοχή της Σηρίνδας/Σύγχρονη ονομασία	Τελικός προορισμός
1	460-470/5 ^{ος}	1(άλλες δύο υπονοούνται από τις πηγές αλλά δεν μαρτυρούνται)	Ευσέβιος	Γοργώ/Heart, Balkh	Γοργώ/Heart, Balkh
2	553/6 ^{ος} αιώνας	1	Άγνωστος	Αλτάια όρη ή Tiānshān όρη (???)	Όρχον (όχθες ποταμού Κερουλέν στην κεντρική Μογγολία)????
3	568-574	6	Ζήμαρχος, Εντύχιος, Ουαλεντίνος (ο ίδιος που συμμετείχε και στην τελευταία πρεσβεία), Ηρωδιανός και Παύλος ο Κίλιξ, Ουαλεντίνος	Αλτάια όρη ή Tiānshān όρη (???)	Αλτάια όρη ή Tiānshān όρη (???)
4	643	1	Άγνωστος	Άγνωστη περιοχή μεταστάθμευσης στην Σηρίνδα (πιθανώς Τοχαρεστάν;;;)	Chángān
5	666-7	1	Άγνωστος	>>	Chángān
6	701	1	Άγνωστος	>>	Chángān
7	711-712	1	Άγνωστος	>>	Chángān
8	719 (δύο πρεσβείες)	2	Άγνωστος	Τοχαρεστάν	Chángān
9	742	1	Άγνωστος	(πιθανώς Τοχαρεστάν;;;)	Chángān
10	744	1	Άγνωστος	>>	Chángān
11	749	1	Άγνωστος		Chángān

Συμπεράσματα

Από το 460/70 έως το 744 (διάστημα περίπου 300 ετών) έχουμε την επιβεβαιωμένη αποστολή 17 (19 αν υπολογίσουμε κι αυτές που υπονοούνται αλλά δεν μαρτυρούνται από τις πηγές) πρεσβειών προς περιοχές της Σηρίνδας (Κεντρικής Ασίας) ή διά μέσου αυτών, όταν οι πρεσβείες πήγαιναν στην Κίνα. Αυτό αναλογεί σε μια συχνότητα της μιας πρεσβείας κάθε 17,5 χρόνια περίπου (15,7 αν υπολογίσουμε και τις δύο που υπονοούνται), κάτι που μπορεί να ακούγεται ως ελάχιστο, ο μελετητής όμως πρέπει να λάβει υπόψη ότι είναι πληροφορίες που μας έχουν έρθει από όσες πηγές έχουν διασωθεί μέχρι σήμερα, οπωσδήποτε όμως υπάρχουν κενά. Ακόμη και έτσι όμως, είναι δυνατό ο σύγχρονος μελετητής να αποκτήσει μια εικόνα του πώς τροφοδοτούσαν η γεωγραφική αντίληψη των Βυζαντινών. Επιπλέον, πρέπει να σκεφτεί κανείς ότι συνήθως η πλευρά που δεχόταν μια πρεσβεία, ανταπαντούσε στέλνοντας μία δική της που ακολουθούσε αυτή που επέστρεφε (αυτό τουλάχιστον σίγουρα συνέβαινε στις περιπτώσεις των Τούρκων). Οι ξένοι πρέσβεις, όπως δείχνουν οι πηγές, υποβάλλονταν σε ερωτήσεις από τους Βυζαντινούς κι έτσι πύκνωνε ακόμη περισσότερο η πληροφόρηση. Ακόμη, εκτός από τις επίσημες αναφορές των πρέσβεων, κάποιος θα μπορούσε να εντάξει στη διαδικασία πληροφόρησης των Βυζαντινών επιτελικών και τις αναφορές των εμπόρων ή αυτές των ιεραπόστολων ή ταξιδευτών προς την Κεντρική Ασία, οι οποίες αναδομούσαν τον χώρο και την ανθρωπογεωγραφία της Κεντρικής Ασίας μεταφέροντας νέες γεωγραφικές, πολιτικές, εθνογραφικές, γλωσσικές και άλλες πληροφορίες σε ακόμη πυκνότερο χρόνο. Συνεπώς, αν και δεν μπορούμε φυσικά να μιλήσουμε για *real time* ενημέρωση, η εικόνα που είχαν οι Βυζαντινοί ήταν σχεδόν σχετικά συχνά ανανεωμένη, τουλάχιστον για την Κεντρική Ασία και για όσο το Βυζάντιο ενδιαφερόταν για αυτή την περιοχή.

Η υπόθεση χρήσης της επιστημονικής χαρτογραφίας των κλασσικών από τους βυζαντινούς.

Μία σειρά ενδείξεων συναινεί στην γνώση και αποδοχή της επιστημονικής χαρτογραφίας των Ελλήνων, η οποία θα γίνει κτήμα της Ευρώπης στο τέλος της Αναγέννησης με την καθοριστική συμβολή των βυζαντινών, όρα Πλανούδης (Dilke 1987).

Μία τέτοια ένδειξη είναι η ελάχιστη χρήση πορτολάνων (εμπειρική πλοήγηση), από τους Βυζαντινούς, που βάσισαν την επικράτησή τους στην απόλυτη κυριαρχία τους στην Θάλασσα (Ahrweiler 1966).

Είναι γνωστό (Ράνσιμαν 2005; Talbot-Rice 2006) ότι η κλασσική ελληνική παιδεία είναι το μεγαλύτερο μέρος παιδείας στο Βυζάντιο. Όμως αν αποδεδειγμένα ο Στράβωνας αποτελεί βασικό εγχειρίδιο στην εκπαίδευση του Βυζαντινού, είναι μακράν να είναι ψευδές ότι οι βυζαντινή παιδεία γνώριζε σε βάθος τα των Ελλήνων, γιατί όχι και τους χάρτες που συνόδευαν τα συγκεκριμένους κώδικες. Όσο αλήθεια είναι η αναζήτηση και άρα απουσία του χάρτη που συνοδεύει την Γεωγραφία του Πτολεμαίου άλλο τόσο αλήθεια είναι η πληροφορίες για την ύπαρξή του. Εξάλλου μία έμμεση απόδειξη θα μπορούσε να είναι εν τέλει η υιοθέτηση των αρχών του Πτολεμαίου από τον Πλανούδη. Μήπως δηλαδή η ξανα-ανακάλυψη της Γεωγραφίας δεν είναι “κεραυνός εν αιθρία” αλλά μια επιβεβαίωση μιας τρέχουσας πρακτικής, ίσως συνειδητοποιημένης λόγω της εκ προοιμίου αποδοχής των κλασσικών.

Όμως αν οι βυζαντινοί γνωρίζουν την γεωμετρική απεικόνιση, γιατί δεν την χρησιμοποιούν; Η πράξη, απαντά ότι εξυπηρετούνται άριστα από την τρέχουσα λογική προσέγγισης του χώρου.

Όταν η ανάγκη αναζήτησης πιο ισχυρών εργαλείων για την γνώση καταγραφή και διαχείριση του χώρου έγινε απαραίτητη, τότε οι βυζαντινοί απέδειξαν ότι ήταν γνώστες του «μυστικού» (της επιστημονικής χαρτογραφίας των Ελλήνων), το κοινοποιούν σε εκείνους που είχαν “ωτα ακούειν”. Ποιες είναι οι νέες ανάγκες; Η αναζήτηση νέων θαλάσσιων δρόμων και η διαχείριση των αγνώστου και αχανούς αυτού περιβάλλοντος των ωκεανών μετά την Αναγέννηση.

Το χρονικό της βυζαντινής γεωγραφικής απεικόνισης

Ο γεωγραφικός χώρος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στις διάφορες της εκδοχές, αποτελεί ένα κατακτημένο δεδομένο στην διάρκεια της υπερχλιετούς ζωής της. Αν σ’ αυτό προστεθεί η προηγούμενη εμπειρία, αυτή του κράτους του Αλεξάνδρου, αποτελεί έναν χώρο πολλαπλά γνωστό στους “λαούς της Δύσης”. Απόρροια αυτής της συνεχούς γνώσης και διαδοχικά συσσωρευμένης εμπειρίας, η περί την Μεσόγειο χώρος είναι απόλυτα γεγνωσμένος. Η Ρώμη κατά συνέπεια είναι σε θέση να διαχειρίζεται χωρίς δυσκολία τον γεωγραφικό της χώρο. Σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα αυτή η γνώση συνίσταται σε μία κατά προσέγγιση γεωμετρική καταγραφή του, αλλά με άριστη πληροφόρηση για τους τόπους και κυρίως γνώση αλλά και πρακτική εμπειρία της διαχείρισης του (δίκτυα πληροφορίας, διοίκηση, επικοινωνία,

συγκοινωνία, εμπόριο, ναυσιπλοία κλπ). Καθοριστικό στοιχείο στο επαναλαμβανόμενη διαπίστωσης γεγονότος (Dilke 1987), για την απουσία περεταίρω επιστημονικής αναζήτησης στο πεδίο της γεωγραφίας, είναι ότι δεν υπάρχει ανάγκη πρόσθετης “βοήθειας” για την διαχείριση του χώρου. Ο χώρος των Ρωμαίων είναι γνωστός, σε όλες τις διακυμάνσεις του, από την πρώτη δημοκρατική Ρώμη μέχρι την πτώση της το 1453. Επιπρόσθετα το συντεταγμένο ρωμαϊκό κράτος συγχρόνως αντιπροσωπεύει και όλο τον κόσμο. Η οικουμένη των βυζαντινών, είναι εν τοις πράγμασι χωρικά απόλυτα διαχειρίσιμο μέγεθος. Άρα δεν συντρέχει λόγος αναζήτησης νέας μεθόδου, νέου τρόπου κατανόησης του του χώρου.

Ο διπλασιασμός του ηπειρωτικού χώρου στην διάρκεια των ανακαλύψεων καθιστά επιτακτική την ανάγκη διαχείρισής των νέων γεωγραφικών μεγεθών και δεδομένων. Ο “νέος” κόσμος-χώρος που ανακαλύπτεται δεν έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με το μέχρι τότε γνωστό. Το μεγαλύτερο του κομμάτι είναι θάλασσα και η Αμερική μη εξανθρωπισμένη γεωγραφική επιφάνεια άρα μη ιστορημένη, με μη πληροφοριακά καταγεγραμμένο προηγούμενο. Είναι σ’ αυτή τη χρονική συγκυρία που τα ερωτήματα και η αναζήτηση γίνονται επιτακτικά έχουμε επίκληση και κατανόηση της προσέγγισης των κλασσικών. Αυτή η γνώση είναι συνεχώς γνωστή, αλλά εμφανώς λιγότερο χρήσιμη και άκαιρη .

Εδώ ακριβώς γεννάται η ανάγκη στην προσφυγή “νέων” βοηθημάτων στα οποία εντάσσεται η παραμελημένη γνώση των κλασσικών.

Μία βιαστική ματιά στα περισσότερα σχέδια των μικρογραφιών των βυζαντινών κωδίκων, αναδίδει μια εικόνα μη προσεγμένου, ατελούς ίσως και βιαστικού σχεδίου: όχι ευθείες γραμμές, όχι συμμετρία, όπου απαιτείται, οριακό κεντράρισμα, ατελείς συρραφές και συνδέσεις κλπ. Μια μόλις όμως προσεκτικότερη παρατήρηση αποκαλύπτει μια ιδιαίτερα σύνθετη και πολύπλοκη συνθετική αρτιότητα σχεδιασμού.

Η βυζαντινή προσέγγιση της γεωγραφικής αναπαράστασης δείχνει να ακολουθεί την ίδια λογική, όπου η τελειότητα της υλοποίησης δεν αγνοείται αλλά παραμερίζεται σε σχέση με το περιεχόμενο. Η τελειότητα είναι ένα δεδομένο που έχει κατακτηθεί από τους κλασσικούς Έλληνες και αποτελεί κεκτημένο της βυζαντινής παιδείας. Φαίνεται ότι αυτό που ενδιαφέρει τους βυζαντινούς είναι κυρίως ουσία. Ενώ για τον σημερινό παρατηρητή, η βυζαντινή προσέγγιση, είναι δεδομένη η ελλιπής γνώση του γεωγραφικού χώρου, οι ίδιοι οι βυζαντινοί δεν θεωρούν αυτή τους τη γνώση ως εσφαλμένη. Αυτή είναι η κατεστημένη γνώση, “η εικόνα του χάρτη του Αγρίππα”. Σύμφωνα με το δεδομένο “σωστό” αγρίππιο υπόβαθρο, αυτό που απομένει να κάνουν είναι η καλύτερη δυνατή συμπλήρωση. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της συστηματικής μεταφοράς γεωγραφική πληροφορίας «στο κέντρο», από τις περιοχές της Σηρίνδας στην Κεντρική Ασία.

Καταληκτικά η βυζαντινή γεωγραφική οπτική φαίνεται να κινείται γύρω από μία χαλαρή γεωμετρική απεικόνιση, συνοδευόμενη παράλληλα από μία άριστα επικαιροποιημένη πληροφορία. Είναι μία καταγραφή με την λογική των νοητικών χαρτών, όπου δίνεται δευτερεύουσα βαρύτητα στην γεωμετρία σε αντίθεση με την πληροφορία που κυριαρχεί επί του οπτικού τεκμηρίου απεικόνισης του χώρου. Την επιστημονική μέθοδο, να μπορεί ταυτίζει εκ νέου, το τελικό έργο (γεωγραφική-χαρτογραφική εικόνα), με την υπάρχουσα εσωτερική δομή (γεωγραφικά δεδομένα), μετά τους Έλληνες κλασσικούς, ξαναδίνει το Βυζάντιο ως κεκτημένο αγαθό στην Δύση, όταν πλέον οι συνθήκες το επιβάλουν, κατά την διάρκεια των μεγάλων ναυτικών ανακαλύψεων της Αναγέννησης.

Βιβλιογραφία

Ahrweiler H (1966), Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles (coll. « Bibliothèque byzantine. Études », 5), Paris, PUF.

Blockley R., The history of Menander the Guardsman. Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes, Francis Cairns Ltd., Liverpool, 1985.

Browning R (1980), The Byzantine Empire, Charles Scribner's Sons, New York.

Chavannes E., Documents sur les Tou – Kiue (Turcs) occidentaux, recueillis et commentés, suivis des notes additionnelles, Paris, 1900, (ανατύπ. 1969).

Coedè G., Textes d’auteurs Grecs et Latins relatifs à l’Extrême-Orient depuis le IVe siècle av. J.-C. jusque’au XIVe siècle, Paris, 1910 (επανέκδ. Chicago, 1979).

- Dilke O A W, (1987), Roman Large-Scale Mapping in the Early Empire, Vol 13, στο History of Cartography The University of Chicago Press.
- Dobrovits M., “The Altaic World through Byzantine eyes: Some remarks on the Historical Circumstances of Zemarchus’ Journey to the Turks (ad 569–570)”, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung. Volume 64 (4) (2011), σ. 373–409.
- Gouguenheim S. (2009) Ο Αριστοτέλης στο Μόντ-Σαιν-Μισέλ, Ολκός, Αθήνα.
- Hannestad K., «Les Relations de Byzance avec la Transcaucasie et l’Asie Central aux 5e et 6e siècles», Byzantion, τόμ. 25-26-27 (1957).
- Haussig H. W., «Theophylakts Exkurs über die Skythischen Völker», Byzantion, τόμ. 23 (1953), σ. 275 – 462.
- Haussig H. W., Die Geschichte Zentralasiens und der Seidenstrasse in islamischer Zeit, Darmstadt, 1988.
- Janvier Y., «Rome et l’Orient lointain : le problème des Sères. Réexamen d’une question de géographie antique », Ktema, 9 (1984), Strassbourg, p. 261-303.
- Koder J., «Η γεωγραφική διάσταση της Βυζαντινής Οικουμένης», Το Βυζάντιο ως Οικουμένη, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών-Ινστιτούτο Βυζαντινών Μελετών, Διεθνή Συμπόσια 16, Αθήνα, 2005, σ. 47-57.
- Kordosis M. S., T’ang China, the Chinese Nestorian Church and “Heretical” Byzantium (AD 618-845), Καραβίας, Ioannina, 2008.
- Meyer, P. (1894) Die Hauptunkunden für Geschichte der Athoskloster“, Leipzig.
- Miyakawa H.- Kollautz A., «Die Hepthaliten, ihr Volkstum und Geschichte nach chinesischen, orientalischen und byzantinischen Berichten», Βυζαντικά, τόμ. 9 (1989).
- Moravcsik G., Byzantinoturcica, τόμ. I, 2η έκδ., Berlin, 1958 (ανατύπ. Leiden 1983), σ. 122.
- Procopii Caesariensis, Opera, έκδ. J.Hawry-G. Wirth, τόμ. I, Lipsiae, 1962-1964.
- Sidiropoulos G, Kalpakis D., The Mountains of the Moon, A puzzle of the Ptolemaic Geography, BYZANTINA SYMMEIKTA No 23/2014.
- Talbot-Rice Tamara (2006) Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Βυζαντινών Παπαδήμας, Αθήνα.
- Theophylacti Simocatae, Historia, εκδ. C. de Boor-P. Wirth, Stuttgartiae, 1972.
- Vaissière (de la) E., Histoire des Marchands Sogdiens, Bibliothèque de l’Institute des Hautes Études Chinoises, Paris, 2002, σ. 229.
- Whitby M.-M., The History of Theophylact Simocatta. An English Translation with Introduction and Notes, Clarendon Press, Oxford, 1986.
- Ανώνυμος, The Book of Curiosities of the Sciences, and Marvels for the Eyes (2002), Bodleian Library, Oxford, www.bodley.ox.ac.uk/bookofcuriositiesdedicated (30/06/2014).
- Δρακούλης Δ. (2008) Ο Συνέκδημος του Ιεροκλέους και η Χαρτογραφική του αναπαράσταση: το παράδειγμα της επαρχίας παλαιάς Ηπείρου, (Πρακτικά), 10 Εθνικό Συνέδριο Χαρτογραφίας, ΧΕΕΕ.
- Δρακούλης, Δημήτρης Π. (2009-2010), Η περιφερειακή οργάνωση των οικισμών της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, τ.1,2 Θεσσαλονίκη.
- Κορδώσης Μ., Ιστοριογεωγραφικά Πρωτοβυζαντινών και εν γένει Παλαιοχριστιανικών Χρόνων, Καραβίας, Αθήνα, 1996.
- Κορδώσης Σ., «Οι πρεσβείες των Βυζαντινών και Ασιατών στους Τούρκους της Κεντρικής Ασίας, από την επιγραφή του Kül-Tegin», Ιστοριογεωγραφικά, τόμ. 10 (2004), σελ. 435-444.
- Κορδώσης Σ., Οι Τούρκοι ανάμεσα στην Κίνα και το Βυζάντιο, 2012, σ. 95 κ.ε.
- Κοσμάς Ινδιοκπλεύστης (2007 μτφρ), Χριστιανική τοπογραφία, Στοχαστής Αθήνα.

Ναβάρη, Λ., (1998), Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος, η «Γεωγραφική Υφήγησις» και το πτολεμαϊκό πρόβλημα, in Τσελίκας, Αγ. (ed.), 1998, «Κλαύδιος Πτολεμαίος, Γεωγραφική Υφήγησις: ελληνικός κώδικας 383 της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης της Βενετίας», εισαγωγικά κείμενα, Athens: Militos.

Ράνσιμαν Σ (2005) Βυζαντινή Θεοκρατία, Δομός, Αθήνα,

Σιδηρόπουλος Γ. (2014) Ατακτοι Γλώσσαι Σταμούλης, Αθήνα.

Χρυσός Ε., «Η βυζαντινή διπλωματία ως μέσο επικοινωνίας», Η επικοινωνία στο Βυζάντιο, (επιμ. Ν. Γ. Μοσχονάς), Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 1993, σ. 199-407.

Χρυσός Ε., «Το Βυζάντιο και η διεθνής κοινωνία του μεσαίωνα», Το Βυζάντιο ως Οικουμένη, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών-Ινστιτούτο Βυζαντινών Μελετών, Διεθνή Συμπόσια 16, Αθήνα, 2005, σ. 59-78.

Пигулевская Н. В., Византия на путях в Индию, Москва- Ленинград, 1951.

Пигулевская Н. В., Византия и Иран на рубеже VI-VIII вв, Москва- Ленинград, 1946.

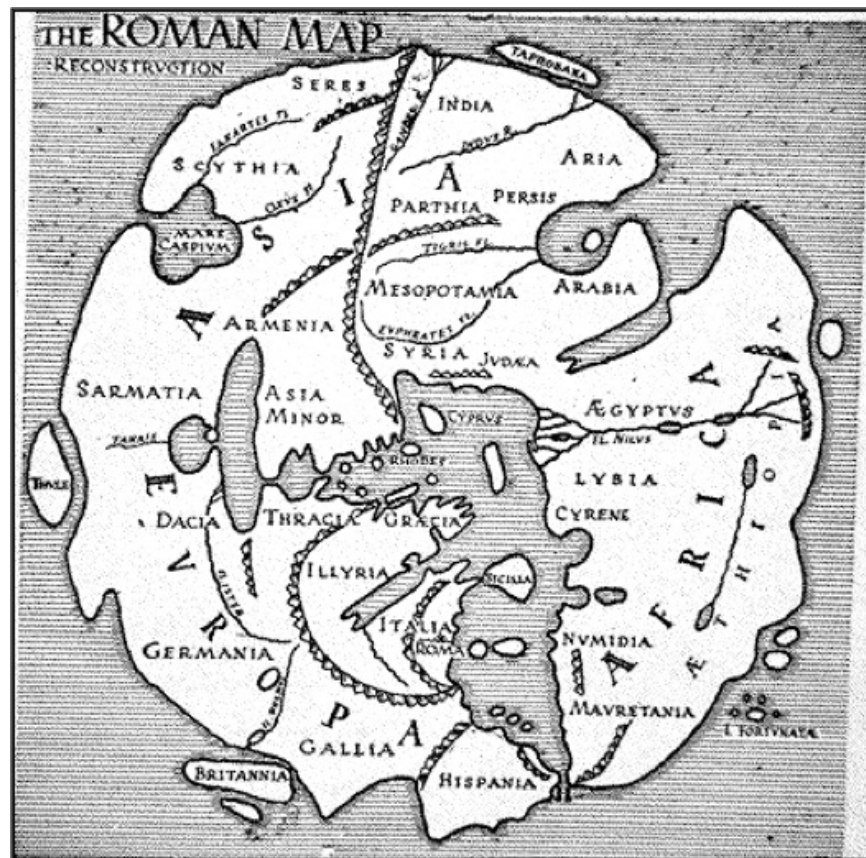

Figure 1/ Εικόνα 1. Agrippa's Orbis Terrarum. Ο χάρτης κατασκευάστηκε από τον Μάρκο Αγρίππα κατά παραγγελία του Ιουλίου Καίσαρα. Ο αρχικός χάρτης δεν κατάφερε να επιβιώσει. Χάρτης της «Orbis Terrarum» είναι μια αναπαράσταση με αυτό που πιθανολογείται ότι εμοιαζε.

Figure 2/ Εικόνα 2. Λεπτομέρεια από την αναδημιουργία από τον Πλανούδη, των χαρτών που συνόδευαν το κείμενο της Γεωγραφίας του Πτολεμαίου.

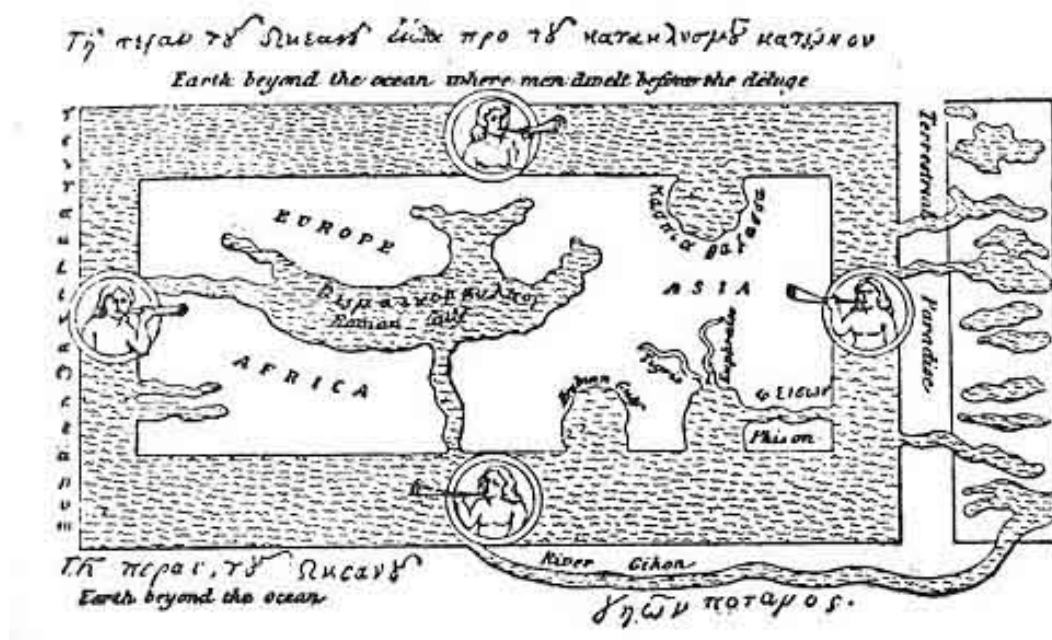
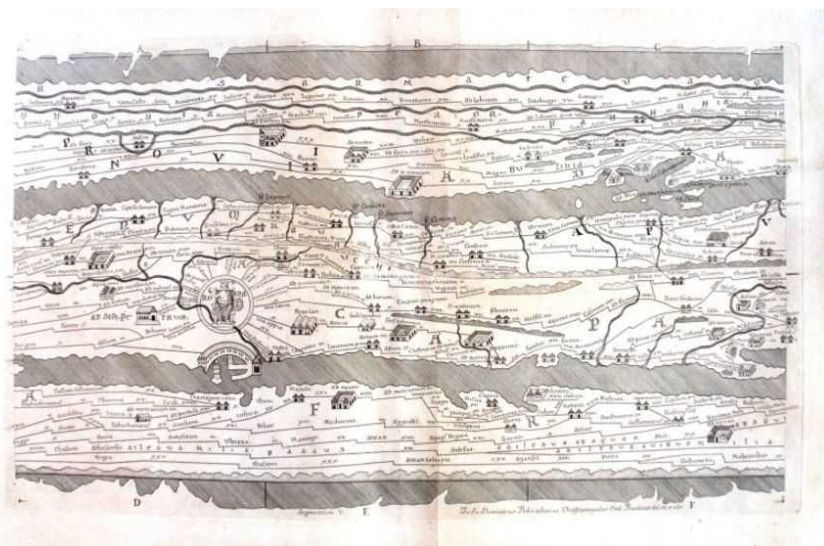

Figure 3/Εικόνα 3. Ο κόσμος κατά τον Κοσμά τον Ινδιοπλεύστη από την Χριστιανική του Κοσμογραφία.

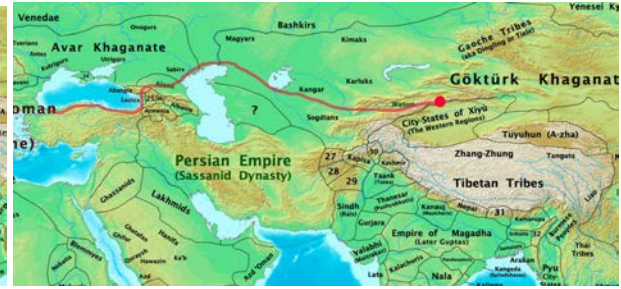
Figure 4/Εικόνα 4. Η Μεσόγειος κατά τους Αραβες, στο βιβλίο των Θαυμάτων (book of curiosities)

Εικόνα 5. Ο Θεοδοσιανός πίνακας του 4ου αιώνα που απεικονίζει τους δημόσιους δρόμους και της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

α

β

γ

Εικόνα 6. Πρεσβείες Βυζαντινών στην Σηρίνδα (α) Περιοχή άφιξης Ευσεβίου β) Πορεία και πιθανή περιοχή άφιξης του Ζήμαρχου γ) το κράτος του Τοχαρεστάν και τα γύρω κρατίδια ως ενδιάμεσος σταθμός για την κινεζική πρωτεύουσα και οι πιθανές πορείες των πρεσβειών από το δρόμο της στέπας)